

AYOLLAR HUQUQLARINI HIMOYA QILISHDA PROFILAKTIKA INSTITUTINING AHAMIYATI

Toshmamatova Shaxrizoda Dilmurod qizi

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq Davlat Universiteti

“Yurisprudensiya” yo‘nalishi 3-kurs talabasi

Ayollarga nisbatan tazyiq va zo‘ravonlik holatlarining oldini olish zamonaviy huquqiy siyosatning muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, bu borada profilaktik chora-tadbirlarning samaradorligi alohida ahamiyat kasb etadi. Ilmiy yondashuv nuqtai nazaridan, zo‘ravonlikka qarshi kurashish faqatgina sodir etilgan huquqbuzarliklarni jazolash bilan cheklanmasdan, balki ularning kelib chiqish sabablarini barvaqt aniqlash va oldini olishga qaratilgan tizimli profilaktik mexanizmlarni o‘z ichiga olishi zarur.

O‘zbekiston Respublikasida ushbu yo‘nalishning huquqiy asoslari so‘nggi yillarda sezilarli darajada mustahkamlandi. Xususan, 2019-yilda qabul qilingan “Xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risida”gi Qonun profilaktika tizimining asosiy huquqiy poydevorini yaratdi [1]. Mazkur qonunga ko‘ra, zo‘ravonlik tushunchasi keng talqin qilinib, jismoniy, ruhiy, iqtisodiy va jinsiy zo‘ravonlik shakllari aniq belgilab berilgan. Eng muhim jihatlardan biri shundaki, qonunda profilaktik choralar alohida yo‘nalish sifatida ko‘rsatilib, davlat organlari zimmasiga zo‘ravonlikning oldini olish, xavf guruhlarni aniqlash va ularga nisbatan manzilli choralar ko‘rish majburiyati yuklatilgan.

Profilaktika tizimining samaradorligini oshirishda “himoya orderi” instituti muhim vosita sifatida joriy etildi [2]. Ushbu mexanizm orqali zo‘ravonlikdan jabrlanish xavfi mavjud bo‘lgan ayollarga nisbatan tezkor himoya choralari ko‘riladi. Amaliyot shuni ko‘rsatadiki, himoya orderi zo‘ravonlikning qayta takrorlanish ehtimolini kamaytirishda muhim rol o‘ynaydi. Shu bilan birga, ichki ishlar organlari tomonidan profilaktik hisobga olish, ogohlantirish berish va muntazam monitoring olib borish kabi choralar ham tizimning ajralmas qismi hisoblanadi [3].

Huquqiy asoslarning yana bir muhim jihati – bu profilaktika subyektlarining aniq belgilab berilganidir. Qonunchilikka muvofiq, ichki ishlar organlari, mahalla fuqarolar yig‘inlari, xotin-qizlar qo‘mitalari, ta‘lim muassasalari va sog‘liqni saqlash tizimi ushbu jarayonda bevosita ishtirok etadi. Bu esa profilaktik faoliyatning kompleks va ko‘p darajali tizim sifatida shakllanishiga xizmat qiladi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, aynan turli institutlar o‘rtasidagi hamkorlik darajasi profilaktika samaradorligining asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Amaliy mexanizmlar nuqtai nazaridan qaraganda, profilaktik chora-tadbirlar bir necha yo‘nalishlarda amalga oshiriladi. Birinchidan, bu – huquqiy targ‘ibot va ma‘rifiy ishlar. Aholining huquqiy savodxonligini oshirish orqali zo‘ravonlikka nisbatan murosasizlik muhitini shakllantirish mumkin. Bu borada ommaviy axborot vositalari, ijtimoiy tarmoqlar va ta‘lim tizimi muhim rol o‘ynaydi. Ikkinchidan, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari, jumladan, psixologik yordam, rehabilitatsiya markazlari va “ishonch telefonlari” orqali jabrlangan ayollarga yordam ko‘rsatiladi. Uchinchi yo‘nalish esa xavf guruhlarni aniqlash va ular bilan individual ishlashni o‘z ichiga oladi. Shu bilan birga, profilaktika tizimining

samaradorligiga ta’sir etuvchi muammolar ham mavjud. Ulardan biri – huquqiy normalarning amaliyotda to’liq ishlamasligi bilan bog’liq. Ba’zi hollarda zo’ravonlik holatlari yashirin qolib ketadi yoki jabrlanuvchilar murojaat qilishdan cho’chidi. Bu esa profilaktik choralar o’z vaqtida qo’llanilmasligiga olib keladi. Yana bir muammo – ijtimoiy stereotiplarning saqlanib qolayotganidir. Ayrim hollarda zo’ravonlik “oilaviy masala” sifatida baholanib, unga yetarli darajada huquqiy baho berilmaydi.

Ilmiy asoslangan yondashuvlar shuni ko’rsatadiki, ushbu muammolarni bartaraf etish uchun kompleks choralar zarur. Avvalo, profilaktika subyektlari o’rtasida o’zaro hamkorlikni kuchaytirish, ma’lumot almashish tizimini takomillashtirish lozim [4]. Ikkinchidan, huquqiy savodxonlikni oshirishga qaratilgan dasturlarni kengaytirish, ayniqsa yoshlar o’rtasida gender tenglik madaniyatini shakllantirish muhimdir. Uchinchidan, monitoring va baholash tizimini rivojlantirish orqali profilaktik choralar samaradorligini muntazam tahlil qilib borish talab etiladi.

Xalqaro tajriba ham profilaktika institutining muhimligini tasdiqlaydi. BMT va boshqa xalqaro tashkilotlar tomonidan ishlab chiqilgan tavsiyalarda zo’ravonlikka qarshi kurashishda aynan profilaktik yondashuv ustuvor yo’nalish sifatida belgilangan [5]. Bu esa O‘zbekiston tajribasining xalqaro standartlarga mos ravishda rivojlanayotganini ko’rsatadi.

O‘zbekiston Respublikasida ayollarga nisbatan tazyiq va zo’ravonlikning oldini olish hamda ularning huquqlarini himoya qilish yo’nalishida so’nggi yillarda kompleks va tizimli islohotlar amalga oshirilmoqda. Mazkur islohotlarning o’ziga xos jihati shundaki, ular nafaqat huquqiy bazani takomillashtirish, balki amaliy mexanizmlarni kuchaytirish va turli institutlar o’rtasidagi hamkorlikni mustahkamlashga qaratilgan. Ayniqsa, mahalla tizimi, xotin-qizlar bilan ishlash mexanizmlari hamda huquqni muhofaza qiluvchi organlar faoliyatining integratsiyasi ushbu yo’nalishda muhim natijalarni ta’minlamoqda.

Mahalla instituti O‘zbekistonda ijtimoiy boshqaruvning eng yaqin va samarali bo’g’ini sifatida alohida o’rin tutadi. Aynan mahalla darajasida oilaviy muammolar, ijtimoiy nizolar va zo’ravonlik xavfi mavjud bo’lgan holatlar erta aniqlanadi. So’nggi islohotlar natijasida mahalla tizimida xotin-qizlar bilan ishlash bo’yicha alohida lavozimlar joriy etildi. Bu mutaxassislar ayollar muammolarini o’rganish, ularni ijtimoiy qo’llab-quvvatlash va zarur hollarda tegishli tashkilotlarga yo’naltirish vazifasini bajaradi. Ilmiy tahlillar shuni ko’rsatadiki, muammolarni joyida aniqlash va tezkor choralar ko’rish profilaktika samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Xotin-qizlar bilan ishlash mexanizmlari ham tubdan takomillashtirildi. Jumladan, davlat darajasida xotin-qizlarni qo’llab-quvvatlash tizimi yaratilib, ularning bandligini ta’minlash, huquqiy savodxonligini oshirish va ijtimoiy himoyasini kuchaytirishga qaratilgan dasturlar amalga oshirilmoqda. “Ayollar daftari” kabi mexanizmlar orqali ijtimoiy himoyaga muhtoj ayollar aniqlanib, ularga manzilli yordam ko’rsatilmoqda. Bu tizim nafaqat ijtimoiy muammolarni hal qilish, balki zo’ravonlik xavfini kamaytirishda ham muhim rol o’ynaydi, chunki iqtisodiy mustaqillik ayollarning himoyasini kuchaytiruvchi asosiy omillardan biridir.

Huquqni muhofaza qiluvchi organlar faoliyatida ham muhim o’zgarishlar kuzatilmoqda. Ichki ishlar organlari tomonidan profilaktik inspektorlar faoliyati kuchaytirilib, ular nafaqat huquqbuzarlik sodir etilgandan keyin, balki uning oldini olishga qaratilgan ishlarni ham olib

bormoqda. Xususan, zo‘ravonlikka moyil oilalar bilan individual ishlash, ogohlantirish choralarini qo‘llash va muntazam monitoring olib borish tizimi joriy etilgan. “Himoya orderi” instituti orqali esa zo‘ravonlikdan jabrlanish xavfi mavjud bo‘lgan ayollarni tezkor himoya qilish imkoniyati yaratilgan. Mazkur institutlar o‘rtasidagi o‘zaro hamkorlik tizimi islohotlarning eng muhim jihatlaridan biri hisoblanadi. Mahalla, xotin-qizlar tashkilotlari va huquqni muhofaza qiluvchi organlar o‘rtasida ma‘lumot almashish, birgalikda profilaktik tadbirlar o‘tkazish va muammoli holatlarni kompleks hal etish mexanizmlari yo‘lga qo‘yilgan. Masalan, mahalla darajasida aniqlangan muammo profilaktik inspektor va xotin-qizlar mutaxassisi bilan birgalikda ko‘rib chiqilib, zarur choralar belgilanadi. Bu esa muammolarni kechiktirmasdan, tizimli ravishda hal etishga imkon beradi. Shu bilan birga, mazkur tizim faoliyatida ayrim muammolar ham mavjud. Jumladan, ayrim hududlarda institutlar o‘rtasidagi hamkorlik yetarli darajada samarali yo‘lga qo‘yilmagan, axborot almashish tizimi to‘liq raqamlashtirilmagan. Bundan tashqari, ayrim hollarda xodimlarning malaka darajasi yetarli emasligi yoki ish yuklamasining yuqoriligi ham profilaktika samaradorligiga salbiy ta‘sir ko‘rsatishi mumkin. Ijtimoiy stereotiplar va an‘anaviy qarashlar ham ba‘zan zo‘ravonlik holatlarini yashirishga sabab bo‘ladi. Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun bir qator takliflar ilgari surish mumkin. Avvalo, institutlar o‘rtasidagi hamkorlikni raqamli platformalar orqali kuchaytirish, yagona ma‘lumotlar bazasini yaratish zarur. Ikkinchidan, xodimlarning malakasini oshirish, ularni zamonaviy yondashuvlar asosida qayta tayyorlash muhim. Uchinchidan, aholi o‘rtasida huquqiy madaniyatni oshirishga qaratilgan targ‘ibot ishlarini kengaytirish lozim.

Ayollar huquqlarini samarali himoya qilishda profilaktika institutini yanada rivojlantirish zamonaviy huquqiy siyosatning ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, bu borada ilmiy asoslangan yondashuvlarni qo‘llash muhim ahamiyat kasb etadi. Profilaktika tizimini takomillashtirish faqatgina mavjud mexanizmlarni kengaytirish bilan cheklanmasdan, balki ularning samaradorligini oshirish, institutsional uyg‘unlikni ta‘minlash va ijtimoiy ongga ta‘sir ko‘rsatish orqali kompleks rivojlanishni talab etadi.

Birinchi, profilaktika tizimining normativ-huquqiy asoslarini yanada mustahkamlash zarur. Amaldagi qonunchilikda zo‘ravonlikning oldini olishga qaratilgan normalar mavjud bo‘lsa-da, ularning ijrosini ta‘minlash mexanizmlarini kuchaytirish talab etiladi. Xususan, profilaktika subyektlarining vakolatlari, javobgarligi va o‘zaro hamkorlik tartibini yanada aniq belgilash lozim. Shu bilan birga, gender ekspertizasi institutini kengaytirish orqali yangi qabul qilinayotgan huquqiy hujjatlarning ayollar huquqlariga ta‘sirini oldindan baholash tizimini joriy etish muhimdir.

Ikkinchi, institutsional salohiyatni oshirish profilaktika samaradorligining asosiy omillaridan biridir. Mahalla tizimi, xotin-qizlar bilan ishlovchi mutaxassislar va huquqni muhofaza qiluvchi organlar xodimlarining malakasini muntazam oshirib borish zarur. Bu borada ularni psixologiya, mediatsiya va gender masalalari bo‘yicha maxsus o‘quv dasturlari asosida tayyorlash muhim ahamiyatga ega. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, professional tayyorgarlik darajasi yuqori bo‘lgan kadrlar profilaktika ishlarining natijadorligini sezilarli darajada oshiradi.

Uchinchidan, profilaktika tizimiga raqamli texnologiyalarni keng joriy etish zarur. Yagona elektron ma’lumotlar bazasini yaratish orqali zo‘ravonlikka moyil oilalar, xavf guruhlari va murojaatlar bo‘yicha ma’lumotlarni tizimli ravishda yuritish mumkin. Bu esa muammolarni erta aniqlash, tezkor choralar ko‘rish va monitoring jarayonini soddalashtirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, onlayn murojaat platformalari va mobil ilovalar orqali ayollarning murojaat qilish imkoniyatlarini kengaytirish profilaktika samaradorligini oshiradi.

To‘rtinchidan, ijtimoiy-ma’rifiy ishlarni kuchaytirish muhim yo‘nalish hisoblanadi. Jamiyatda saqlanib qolayotgan gender stereotiplari va noto‘g‘ri qarashlar zo‘ravonlik holatlarining yashirin qolishiga sabab bo‘ladi. Shu bois ta’lim tizimi, ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlar orqali gender tenglik g‘oyalarini targ‘ib qilish, zo‘ravonlikka nisbatan murosasizlik muhitini shakllantirish zarur. Ayniqsa, yoshlar o‘rtasida huquqiy madaniyatni oshirish uzoq muddatli profilaktika natijalarini ta’minlaydi.

Beshinchidan, iqtisodiy omillarni inobatga olish zarur. Ayollarning iqtisodiy mustaqilligini ta’minlash zo‘ravonlik xavfini kamaytiruvchi muhim omillardan biridir. Shu sababli ularning bandligini oshirish, kasb-hunar o‘rganish imkoniyatlarini kengaytirish va tadbirkorlik faoliyatini qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan dasturlarni kengaytirish lozim. Ilmiy tadqiqotlar iqtisodiy jihatdan mustaqil ayollar o‘z huquqlarini himoya qilishda faolroq bo‘lishini ko‘rsatadi.

Oltinchidan, monitoring va baholash tizimini takomillashtirish talab etiladi. Profilaktika choralarning samaradorligini aniqlash uchun aniq indikatorlar tizimini ishlab chiqish va ularni muntazam tahlil qilib borish zarur. Bu borada statistik ma’lumotlarning aniqligi va ochiqligini ta’minlash muhimdir. Shuningdek, xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikda ilg‘or tajribalarni o‘rganish va milliy amaliyotga joriy etish ham katta ahamiyatga ega.

Yettinchidan, fuqarolik jamiyati institutlari bilan hamkorlikni kuchaytirish lozim. Nodavlat notijorat tashkilotlari, ijtimoiy markazlar va mustaqil ekspertlar profilaktika tizimini rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Ularning ishtiroki orqali muammolarga muqobil yondashuvlar ishlab chiqish va aholiga yaqin xizmatlar ko‘rsatish imkoniyati kengayadi.

Xulosa qilib aytganda, ayollar huquqlarini samarali himoya qilishda profilaktika institutini rivojlantirish ko‘p qirrali va kompleks yondashuvni talab etadi. Normativ-huquqiy bazani mustahkamlash, institutsional salohiyatni oshirish, raqamli texnologiyalarni joriy etish, ijtimoiy ongni o‘zgartirish va iqtisodiy qo‘llab-quvvatlash choralarni uyg‘unlashtirish orqali ushbu tizim samaradorligini sezilarli darajada oshirish mumkin.

REFERENCES:

1. O‘zbekiston Respublikasining Qonuni, 02.09.2019 yildagi O‘RQ-561-son. “Xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risida”.
2. Qudratovna R. M. XOTIN-QIZLARNI TAZYIQ VA ZO ‘RAVONLIKDAN HIMOYA QILISH. HIMOYA ORDERI //“ VATANGA SODIQ INSON”. – 2025. – T. 1. – №. 1.

3. Shomurodovna F. Z. ZO‘RAVONLIKKA QARSHI KURASHISHNING QONUNIY-HUQUQIY ASOSLARI //TADQIQOTLAR. – 2025. – T. 75. – №. 3. – С. 186-188.
4. Narziyev S. et al. ICHKI ISHLAR ORGANLARI HUQUQBUZARLIKLAR PROFILAKTIKASI XIZMATINING JAMOAT TARTIBINI SAQLASH FAOLIYATI, BU TURDAGI HUQUQBUZARLIKLAR PROFILAKTIKASINI TAKOMILLASHTIRISH //Новости образования: исследование в XXI веке. – 2026. – Т. 4. – №. 41. – С. 345-350.
5. Birlashgan Millatlar Tashkiloti. Ayollarga nisbatan kamsitishning barcha shakllarini bartaraf etish to‘g‘risidagi konvensiya (CEDAW), 1979-yil.